

“El totalitarisme és el naufragi de la política”

Enzo Traverso és autor d'“El totalitarisme. Història d'un debat” (Universitat de València). L'historiador i pensador italià participarà del 22 al 25 d'octubre en el ‘VIII Congrés de Pensament. Balanç del segle XX, perspectives del segle XXI’, corresponent a la 31a edició dels Premis Octubre.

Enzo Traverso va nàixer a Gavi (Itàlia), el 1957. Gran part del seu bagatge intel·lectual, la formació i l'experiència professional, però, els ha adquirits a França. El seu perfil acadèmic és d'historiador. De fet, va ser a Gènova on va estudiar història contemporània. Aviat, però, es va traslladar a París, ciutat on va cursar el doctorat, a l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales. Ara és professor de Ciències polítiques a la Universitat de Picardie Jules Verne, a Amiens. Ha publicat, entre d'altres assajos, *Los marxistas y la cuestión judía* (Buenos Aires, 1996), *Siegfried Kracauer. Itinerario de un intelectual nómada* (València, 1999) i *La historia desgarrada. Ensayo sobre Auschwitz y los intelectuales* (Barcelona). Enguany, la Universitat de València acaba d'editar *El totalitarisme. Història d'un debat*. El proper llibre es titularà *La violence nazie. Une généologie* (París, 2002).

—Què entén vostè per totalitarisme?

—El concepte de totalitarisme és molt ambigu. Al llarg de la història, hom ha carregat aquest concepte dels continguts més divergents i contradictoris. Se n'ha fet un ús molt diferent per part de feixistes i antifeixistes, de liberals i de marxistes... Tots n'han parlat, a la seua manera, de totalitarisme. En qualsevol cas, per a mi, el concepte és necessari per poder fer memòria del segle XX. Un segle marcat per l'arribada de règims que han expressat una violència molt profunda, quelcom que no es podia encabir dintre les categories tradicionals del pensament polític. El totalitarisme és el naufragi de la política. El tancament d'un espai obert a la societat civil, al pluralisme, a l'alteri-

tat... La temptativa d'anorrear aquesta societat civil a l'interior de l'estat. Em sembla, per tant, que és un concepte necessari per a preservar la memòria d'aquest naufragi. El concepte, però, té límits: no explica tots els fenòmens del segle XX. Pot definir un règim polític, però no pot copsar les complexitats de la societat que hi ha darrere d'aquest règim.

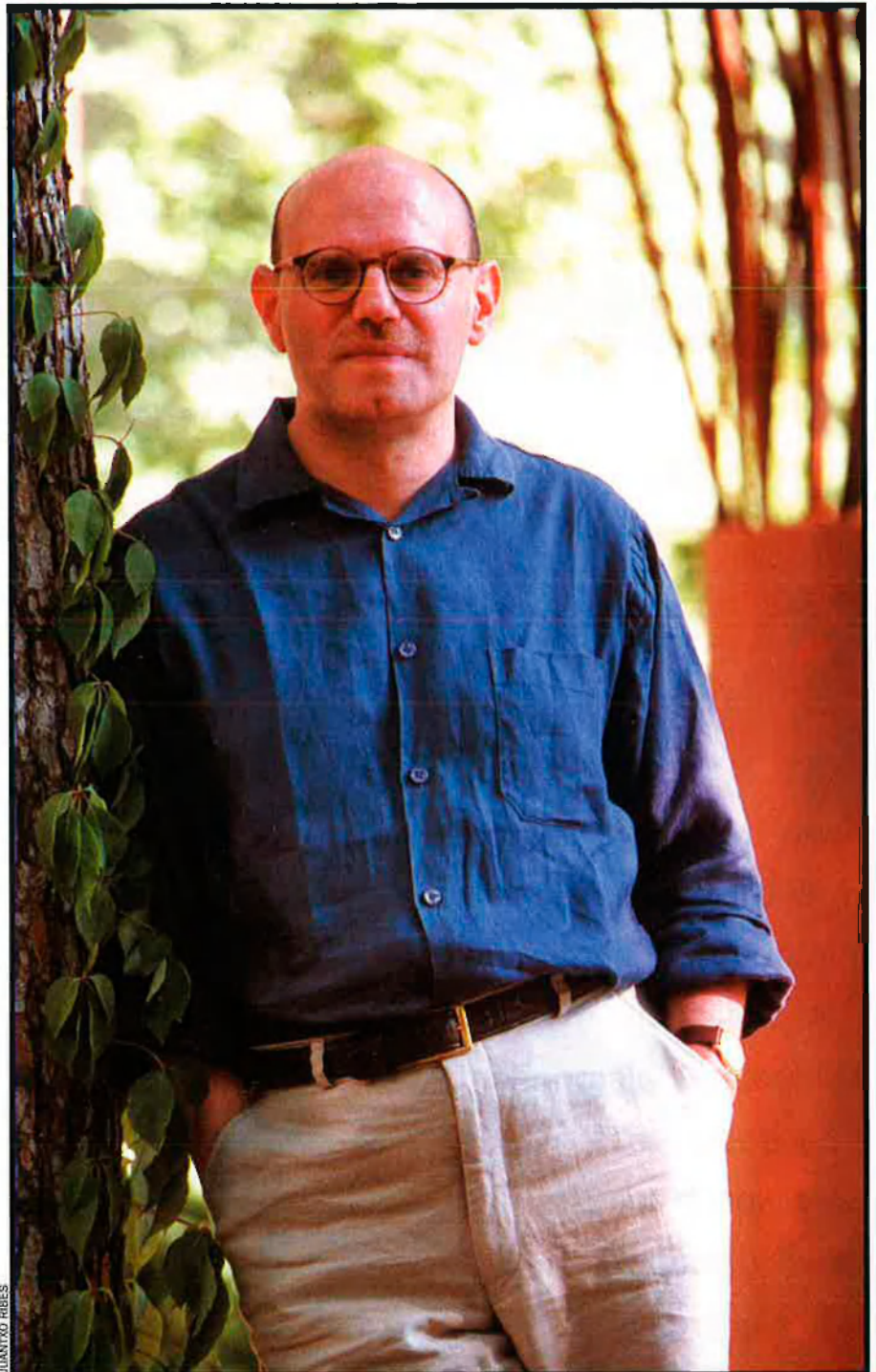
—A quin tipus d'experiències polítiques podríem aplicar aquest concepte?

—La majoria dels historiadors que accepten aquest concepte l'apliquen al feixisme de Mussolini, al nazisme de Hitler i al comunisme de Stalin. Però hi ha historiadors que diuen que el feixisme italià fou un totalitarisme inacabat, a pesar que el concepte va nàixer en aquest país i que Mussolini reivindicava el caràcter totalitari del seu règim, a diferència del nazisme que sempre rebutjà aquesta idea. D'altra banda, els historiadors són bastant reservats a l'hora d'aplicar aquest concepte al franquisme espanyol i al salazarisme portuguès, i també a les dictadures militars de Llatinoamèrica. Per una raó fonamental, i és que el totalitarisme suposa una idea de l'home nou immers en una societat moderna —autoritària però moderna— i revolucionària. El feixisme italià i el nazisme alemany es presenten com a fenòmens revolucionaris perquè conceben la idea d'un home nou, la idea d'una societat moderna, autoritària... Se n'ha parlat, en al·lusió a aquests règims, de revolucions polítiques, d'ideologies secularitzades, laiques, que van substituir la religió tradicional i que van ser rebudes en concepte de fe. No es pot dir el mateix del salazarisme, el franquisme o

el règim de Vichy a França, perquè no tenien aquesta ambició totalitària: no tenien el projecte de construir una societat radicalment nova. De fet, Franco volia tornar a la tradició, a l'Espanya eterna, al segle d'or imperial: pretenia restablir els valors tradicionals. I l'església hi va jugar un paper molt destacat. A Itàlia, en canvi, el compromís amb l'església va estar subordinat al poder de l'estat. De tota manera, això no vol dir que el franquisme fóra un règim menys autoritari o violent que el feixisme italià. Segurament, fins al 1943 el franquisme va ser més violent que el feixisme italià.

—Vostè insisteix a dir que el totalitarisme és un concepte aplicable únicament al “segle curt”, fins a la caiguda del mur de Berlín. Al final del llibre, però, insinua que també podria ser aplicable a l'actualitat. Hi ha temptatives de totalitarisme a l'Europa actual?

—Tot depèn del concepte de totalitarisme que fem servir. No hi ha perill de tornar a les formes totalitàries que s'han esdevingut durant el segle XX. Ara bé, si entenem aquest concepte com el naufragi de la política, crec que vivim una època en la qual el totalitarisme és un horitzó ben pròxim. Hi ha moltes maneres de destruir la política. Es pot destruir tot preservant una façana de democràcia neoliberal. A la Itàlia de Berlusconi, per exemple, hi ha tendències totalitàries evidents. I l'eslògan dels moviments contra la globalització liberal i neocapitalista, “el món no és una mercaderia”, és l'antídot. Aquest és un dels eslògans anti-totalitaris més cridaners de la nostra època, perquè les societats en què totes les relacions socials són mediatitzades pels interessos mercantils són societats en les quals no hi ha llibertat, no hi ha pluralisme: són societats d'alienació total, a pesar que hi ha una democràcia formal. A Itàlia, la democràcia, el pluralisme, la llibertat... és la possibilitat d'elegir diferents productes controlats per les multinacionals. És una forma nova de totalitarisme. Hi ha qui parla de “globalitarisme”. Podríem dir que el

JUANJO RIBES

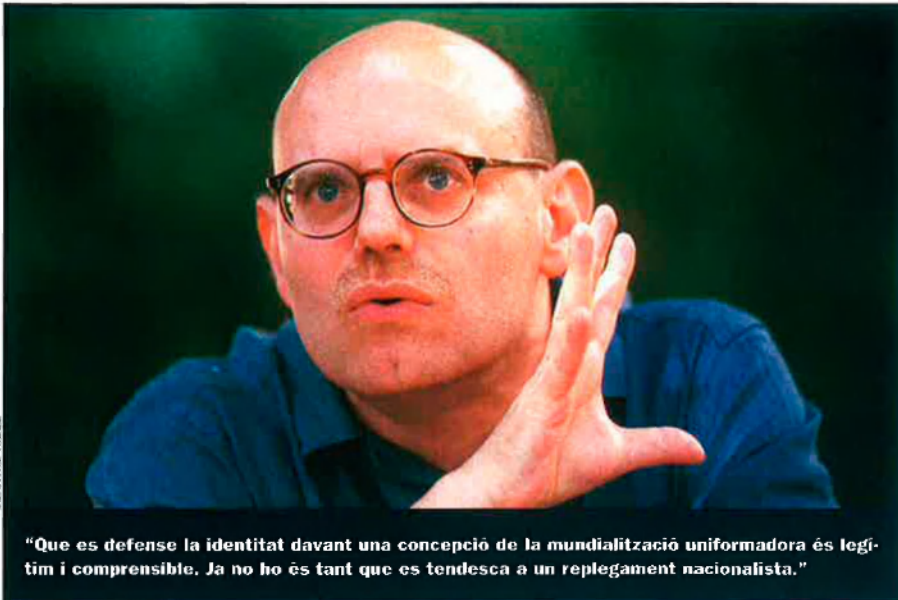
“Si entenem el totalitarisme com el naufragi de la política, crec que vivim una època en la qual el totalitarisme és un horitzó ben pròxim.”

“globalitarisme” és el totalitarisme de la nostra època.

—Darrerament, hi ha la tendència a pensar que l'estat-nació està en crisi. Fins a quin punt aquesta idea és el producte d'un avatar més o menys conjuntural? No creu que aquest estira i arron-

sa entre les nacionalitats minoritàries i l'estat jacobí ha produït un reforçament de l'estat-nació?

—Efectivament, ara la tendència és reduir l'estat a la mínima expressió. El mercat ho regula tot. S'hi produeix alhora, aquesta contradicció

“Que es defense la identitat davant una concepció de la mundialització uniformadora és legítim i comprensible. Ja no ho és tant que es tendesca a un replegament nacionalista.”

fonamental en la qual s'ubica avui la Unió europea. I es tracta d'un procés el desenllaç del qual no està gens clar. De fet, avui dia hi ha una transferència de sobirania dels estats nacionals a instàncies supranacionals, com ara la Unió Europea, en particular, i el mercat mundial, en general. I, al mateix temps, hi ha reaccions molt fortes dels estats per a preservar diferents formes de sobirania política. La mundialització del capitalisme neoliberal produeix reaccions nacionalistes i també reaccions diguem-ne que d'etnicisme, més que no pas de nacionalisme, un replegament identitari molt fort. En aquests tipus de fenòmens hi ha elements positius, però també n'hi ha de negatius. Que es defense la identitat davant la possibilitat d'una concepció de la mundialització uniformadora és legítim i del tot comprensible. Ara bé, ja no ho és tant que es tendesca a un replegament nacionalista. Això és reaccionari. No es pot defensar el nacionalisme en el sentit arcaic de la paraula. Ningú no es pot oposar a la globalització. Per això, cal pensar una globalització que siga respectuosa amb les diferències, amb la riquesa de les identitats, amb el multiculturalisme. No és gens fàcil articular tot això, però.

—La globalització és realment democràtica o margina una gran part de la població mundial?

“El ‘globalitarisme’ és el totalitarisme de la nostra època”

—La globalització és una agudització de la divisió del món entre un nord ric i un sud cada vegada més pobre. És per això que cal aspirar a una altra globalització. La noció de totalitarisme mai no ha ingressat realment als països del sud. És un concepte que sempre ha estat mirat amb molta suspicàcia per les elits intel·lectuals d'Àfrica, d'Àsia i, sobretot, de Sud-amèrica. Per què? Simplement perquè després de la Segona Guerra Mundial l'antitotalitarisme estava identificat amb la defensa del món lliure, en contraposició a la Unió Soviètica. L'antitotalitarisme, per tant, significava anticomunisme. En nom de la lluita contra el comunisme, es van legitimar els règims totalitaristes, autoritaris i dictatorials de Sud-amèrica. Ara és, paradoxalment, aquesta part del món que pot fer seua aquesta paraula, en el sentit d'oposició a una mundialització neoliberal basada en l'exploació del sud.

—El moviment antiglobalització actual seria equiparable amb algun dels moviments antitotalitaristes del segle XX?

—Es podria establir una continuïtat històrica amb el moviment que s'oposa a la globalització neoliberal. Aquest moviment —molt obert, cosmopolita i internacionalista, en el bon sentit de la paraula— té algun paral·lisme amb el primer dels antitotalitarismes: l'antifeixista. L'antitotalitarisme dels anys trenta era un moviment molt divers, com el moviment “no global” d'avui dia, en el qual hi havia diferents ànimes i identitats que coexistien amb més o menys problemes, però que es respectaven. Hi havia un antitotalitarisme d'esquerreres: de comunistes herètics, de crítics, de marxistes heterodoxos, de llibertaris, de socialistes i de cristians d'esquerreres...

—És vostè optimista respecte al futur de la humanitat?

—No, en absolut. Jo sóc molt pessimista. Com que sóc italià, em remet a Gramsci i a Walter Benjamin, dos pessimistes molt profunds. El meu pessimisme, però, no és resignat. Per a mi, el pessimisme és la consciència de totes les catàstrofes de la humanitat. És una utopia malenconiosa, com deia Walter Benjamin. La consciència del fet que, davant el memorial de greuges de la història, la memòria dels vençuts ha de ser present en les lluites d'avui. Des d'aquest punt de vista, sóc pessimista però no es tracta d'un pessimisme basat en la resignació, sinó que pot orientar un posicionament polític també antitotalitari i pot encoratjar a la participació en la vida política. No es pot fer política sense tenir en compte el passat. L'experiència de les darreres dècades mostra que les esquerreres governamentals de tot Europa no han aconseguit controlar el domini aclaparador del neoliberalisme. El moviment actual contra la globalització neoliberal hauria de tenir molt present aquest precedent a l'hora d'actuar.

Juli Capilla